

ΔΚ Βέροια
ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ -ΤΟΠΙΚΗ ΚΥΡΙΩΣ- ΙΣΤΟΡΙΑ

(Η περίπτωση του Γιάννη Αλεξ. Αλεξιάδη)

Φωτοανατύπωση από το
«Μακεδονικόν Ημερολόγιον» Σφενδόνη,
του έτους 2000, σελίδες 209-222

ΒΕΡΟΙΑ
2001

Τ
9.809
10
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

GRVER_00860

ΔΩΡΕΑ

Γεωργία Χ. Χιονίδου

✓
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

αριθμός εισαγωγής 100.463

ημερομηνία εισαγωγής 12-9-2001

αριθμ. καταλόγου 889.809

T. I

ΠΛ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

2000

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

75. ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ • ΑΠΟ ΤΟ 1925

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ

ΙΔΡΥΤΗΣ

† ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΣΦΕΝΔΟΝΗΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ-ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ Ν. ΣΦΕΝΔΟΝΗΣ

Αρχιτέκτων

τ. Βουλευτής Α' Θεσσαλονίκης

Πρόεδρος «Μακεδονικής Κινήσεως»

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ, ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ, ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ, ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1925

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ 50, Τ.Κ. 546 23 ΤΗΛ. 260.411, FAX 265.145

Σύμφωνα με το Νόμο απαγορεύεται κάθε αναδημοσίευση.
Τα ενυπόγραφα άρθρα απηχούν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
1995

ΓΙΩΡΓΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ
Δικηγόρου -Ιστορικού-Πρώην Βουλευτή

Απόψεις σε μια νέα προσέγγιση

Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ -ΤΟΠΙΚΗ ΚΥΡΙΩΣ- ΙΣΤΟΡΙΑ

(Η περίπτωση του Γιάννη Αλεξ. Αλεξιάδη)

1. Προλεγόμενα

Έχουν περάσει ήδη περισσότερα από είκοσι χρόνια από τότε που στις ίδιες στήλες του (μακροβιότατου και σημαντικότετου) «Μ.Η.» έγραψα για τη χρησιμότητα των τοπικών ιστοριών (βλέπε «Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη», 1977, σελίδες 141-144). Βέβαια, το κείμενό μου εκείνο ήταν συντομώτατο και εκλαϊκευμένο.

Τώρα θα μας απασχολήσει ένα άλλο ζήτημα, λίγο σχετικό και αξιοσημείωτο, εξίσου: Η χρησιμότητα της Λογοτεχνίας για την Ιστορία, κυρίως την τοπική. Νέα αφορμή για τη δημοσίευση συναφών σκέψεων υπήρξε ο θάνατος του Γιάννη Αλεξ. Αλεξιάδη, λογοτέχνη της τοπικής Ιστορίας, της ιδιαίτερης πατρίδας του Βιζύης της Ανατολικής Θράκης και κυρίως της μακεδονικής Βέροιας, όπου εγκαταστάθηκε, έζησε, έγραψε και πέθανε πρόσφατα (1908-1998), όπως θα δούμε παρακάτω.

Είναι παλιός ο προβληματισμός των ανθρώπων των γραμμάτων γύρω από αυτό το θέμα. Και έχουν γραφεί πολλά, ίσως και πάρα πολλά, σημαντικότερα δε προσαρτήσα από όσα μπορεί να κομίζει

γνωρίζει, όποιος δεν ασχολήθηκε ειδικά με τούτο, όπως διαπίστωσα, έκπληκτος είναι αλήθεια, μάλιστα δε χωρίς να ασχοληθώ συστηματικά με την αναζήτηση της σχετικής βιβλιογραφίας (διεθνούς, ξένης κυρίως και λιγότερο ελληνικής).

Πρώτη φορά, όσο θυμάμαι, αντιμετώπισα επιστημονικά το πρόβλημα, όταν σε μια από τις επισκέψεις μου στον σεβαστόν και πρύτανη των Ιστορικών κ. Απόστολον Ε. Βακαλόπουλον, στο γραφείο του, στο Σπουδαστήριο της Ιστορίας των Νεώτερων Χρόνων του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, πριν τρεις δεκαετίες και πλέον, όταν ετοίμαζα τον δεύτερον τόμο της «Ιστορίας της Βέροιας» (των Βυζαντινών Χρόνων): Στο τραπέζι του είχε απλωμένα αποκόμματα εφημερίδων (κυρίως της Θεσσαλονίκης), πιθανόν δε και τεύχη περιοδικών, δεν θυμάμαι καλά. Πρέπει να έγραφε τότε τη μοναδική «Ιστορία της Μακεδονίας», 1354-1830 (που εκδόθηκε για πρώτη φορά, στη Θεσσαλονίκη, το 1969). Τον ερώτησα: «Κύριε καθηγητά, τα λαμβάνεται υπόψη και τα δημοσιεύματα των εφημερίδων, που οφείλονται ακόμα και σε μη καθιερωμένους ιστορικούς; Η απάντηση ήταν περίπου η εξής: Ναι, διότι είναι δυνατόν να περιέχουν αξιόλογες, άμεσες ή έμμεσες πληροφορίες, που να συμπληρώνουν, να διαφωτίζουν, να διευκρινίζουν κ.τ.λ. όσα γνωρίζομε από τις κύριες πηγές. Υπάρχουν άτομα, τα οποία γνωρίζουν πολλά και χρήσιμα στοιχεία, από προσωπική αντίληψη ή από ακούσματα συγγενικών ή μη προσώπων, που διασώζουν τη ζώσα προφορική παράδοση, αλλά δεν επιθυμούν, για διάφορους λόγους, να καταγράψουν τούτα σε μορφή βιβλίων. Ίσως από σεμνότητα, ίσως από έλλειψη πόρων, από φόβο για τη δημοσιότητα και την απόκτηση του τίτλου του «συγγραφέα», με όσα συνεπάγεται τούτο, ιδιαιτέρως στην επαρχία. Τέλος, τα δημοσιεύματα σε εφημερίδες είναι δυνατόν να μας δώσουν την αφορμή, ώστε να ανακαλύψουμε μια άλλη παράμετρο ενός γεγονότος, μίας προσωπικότητας, αιτίας κ.τ.λ.

Έφυγα συμφωνώντας με αυτήν την άποψη, πολύ περισσότερο αφού επιβεβαίωνε και παρόμοια, προγενέστερη γνώμη μου, από προσωπική αντίληψη. Εξυπακούεται ότι προσέχω, από τότε, περισσότερο και κατάλληλα προσπαθώ να εκτιμήσω, αξιολογήσω και αξιοποιήσω τα ανάλογα κείμενα και των ερασιτεχνών («εκ περιστάσεως» ή και «εκ συστήματος» ιστοριογραφούντων λογοτεχνών), με τη μορφή χρονικών, αυτοβιογραφικών κειμένων, λαογραφικών διηγημάτων κ.ά., μια και ο προαναφερθείς δοκιμώτατος ιστορικός του Νεοελληνισμού (των σκτών πολυσέλιδων και πολύτιμων τόμων) υπήρξε ο σπουδαιότερος φωταυγής φάρος μου, του οποίου τα φώτα χρησιμοποίησα για να παραδώσω στη δημοσιότητα το όποιο ιστορικό έργο μου.

2. Απόψεις άλλων, ιστορικών και μη, για τούτο το θέμα

Προανέφερα ότι δεν αναζήτησα τη βιβλιογραφία γύρω από τον προβληματισμόν που σημείωσα, δηλαδή για την αξία, τη χρησιμότητα της Λογοτεχνίας για την Ιστορία. Διευκρινίζω, αργοπορημένα (ίσως, ότι ονομάτισα «Λογοτεχνία» όσα κείμενα δημοσιεύονται ανέκαθεν στον Τύπο, συμπεριλαμβάνοντας κάθε είδος γραφής που δεν έχει τον χαρακτήρα του αμιγούς ιστορικού κειμένου, δίνοντας δηλαδή ειδικό και ευρύτατο περιεχόμενο στην έννοια «Λογοτεχνία».

Εξάλλου, οφείλω να συμπληρώσω ότι και αυτό το κείμενό μου έχει, καθαρώς, χαρακτήρα εκλαϊκευμένου δημοσιεύματος, μιας δημόσιας εξομολογήσεως, όπως νομίζω ότι είναι κάθε γραφτό, μόλις δημοσιευθεί...

Παρόλο, λοιπόν, που, επαναλαμβάνω, δεν χρησιμοποιώ τη σχετική βιβλιογραφία, αλλά όσες απόψεις συνέλεξα προχείρως από τα διαβάσματά μου των τελευταίων ετών και κυρίως του 1999 από εφημερίδες και περιοδικά, αποκλειστικά, παρά ταύτα έμεινα έκπληκτος, διότι διαπίστωσα το πλήθος, τον πλούτον των όσων έχουν γραφεί και ειπωθεί από πολλούς, οι οποίοι συμφωνούν για τη χρησιμότητα και των «λογοτεχνικών» κειμένων για την βοήθειά τους στην Ιστορία.

Να μερικές γνώμες:

— Μιχάλης Ζ. Κοπιδάκης, καθηγητής της Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας (στην «Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας», Αθήνα 1999, εκδόσεις Ε.Λ.Ι.Α.):

«Η ιστοριογραφία έχει τις ρίζες της σε λαϊκές αφηγήσεις για κτίσεις πόλεων, σε γενεαλογικά δέντρα, σε κρατικά αρχεία, σε καταλόγους ολυμπιακών (776 ο πρώτος), επωνύμων αρχηγών (638 ο πρώτος στην Αθήνα) και ιερών.

Πρώτος «λογογράφος» —έτσι επονομάζονται οι πρόδρομοι της ιστοριογραφίας— είναι ο Εκαταίος ο Μιλήσιος, που συνέγραψε σε ατόφια Ιωνική («ακράτω Ιάδι και ου μεμιγμένη») γενεαλογίες και σχεδίασε ένα χάρτη της Γης...».

— Ο Γκαίτε (1748-1832) προέβλεψε ότι: «Η πεζογραφία του μέλλοντος θα είναι εξομολογητική» (το 1999 γιορτάστηκαν, ας σημειωθεί, τα 250 χρόνια από τη γέννησή του, αυτού του τιτάνα της πνευματικής ζωής της Ευρώπης, του νέου Αριστοτέλη, θα ήταν δυνατόν να ειπωθεί, χωρίς και μεγάλη υπερβολή...).

— Σε ανώνυμο-ανυπόγραφο δημοσίευμα της εφημερίδας «The Observer», το οποίο αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της Αθήνας «Η Καθημερινή» (στο φύλλο της 31-7-1997, σελ. 10η), χρησιμοποιήθηκε ο τίτλος «Το νέο, ανθρώπινο πρόσωπο της Ιστορίας», με υπότιτλο

«Έξαρση καινούργιων εκδόσεων με βιβλία ανταποκρινόμενα στις αγωνίες και τις ευαισθησίες της εποχής», ενώ ο υπέρτιτλος είναι: «Η έξοδος της Ιστορίας από το πανεπιστημιακό άστυ με βιβλία όπου συνυφάινεται η πρωτότυπη έρευνα και η λογοτεχνική αφήγηση».

— Ο Ρίτσαρντ Πόλενμπεργκ, καθηγητής της Ιστορίας σε Πανεπιστήμιο της Αμερικής (βλέπε «Το Βήμα», 24-8-1997), επισήμανε:

«Μερικοί λογοτέχνες είναι πιο καλοί ιστορικοί από τους ιστορικούς»...

Υπάρχει μια πλευρά της Ιστορίας, το ίδιο ή περισσότερο σημαντική, που γράφεται από τους λογοτέχνες! Γενικότερα από την τέχνη.

Η ζωή στο παρελθόν είναι πιο σημαντική από αυτή του μέλλοντος, διότι μόνο ταξιδεύοντας προς τα πίσω ανακαλύπτουμε τον λόγον που υπάρχουνε εδώ, σήμερα.

Τη ζωή μας την καταλαβαίνουμε μέσα από τη ζωή ανθρώπων που έζησαν.

— Συμφωνεί, με τον προηγούμενον, το τελευταίο βραβείο Νόμπελ (ή Νομπέλ) Λογοτεχνίας, ο Γκίντερ Γκρας, που είπε (στον Θανάση Λάλα, το 1997, και δημοσιεύτηκε μετά την βράβευσή του, στην εφημερίδα «Το Βήμα», φύλλο της 1-10-1999, σελίδες Α28/40-43Α31, βλέπε δε συγκεκριμένα τη σελίδα Α30/42): *«Την ιστορία τη μαθαίνουμε και μέσα από τους συγγραφείς».*

Ο ιστορικός παραμένει στα πολιτικά δεδομένα, πολέμους, συμβάσεις ειρήνης, χωρισμούς δυναστειών... Ενώ ο συγγραφέας, αν ασχολείται και με την Ιστορία, διηγείται και από την πλευρά των πληγέντων, των ανθρώπων που η Ιστορία είναι εχθρική μαζί τους, που δεν κινούνται οι ίδιοι, αλλά κάποιοι άλλοι τους κινούν, τους μετακινούν, τους διώχνουν, που βρίσκονται ξαφνικά και σε άλλες θέσεις, που τους σπρώχνουν τον έναν ενάντια στον άλλον.

Αυτή είναι η οπτική γωνία του συγγραφέα. Στη γερμανική λογοτεχνία είχαμε, στην εποχή του μπαρόκ, έναν τριακονταετή πόλεμον. Υπάρχει μόνο ένα μυθιστόρημα, όμως του Γκριμελσχάουζεν, που μας λέει περισσότερα από όλα βιβλία των ιστορικών, γιατί είναι γραμμένο με μια προοπτική από κάτω προς τα επάνω.

Ο ίδιος, άλλωστε, με το τελευταίο βιβλίο του («Ο αιώνας μου»), προβληματίζει τους κριτικούς, εάν επιδίωξε να γράψει — δώσει: *«Αυτοβιογραφία ή απλά μαθήματα Ιστορίας από έναν μεγάλο συγγραφέα»* (όπως διερωτάται η Ελένη Τορόση σε κριτικό σημείωμά της στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», φύλλο της 2-10-1999, σελ. 15).

— Ο Μπαλζάκ έγραψε: *«Η ιδιωτική Ιστορία είναι η Ιστορία των Εθνών».*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

— Ο Διευθυντής ελληνικού περιοδικού ποικίλης ύλης Φώτης γελές επισήμανε, σε κύριο άρθρο του για την τρέχουσα πραγμα-
τητα, ότι: «Η Ιστορία δεν γράφεται σε βιβλία με διορθώσεις
τελευταία σελίδα, γράφεται καθημερινά στο δρόμο. Και ευτυχώς
γίνεται έτσι».

— Ο Α. Ταμπούκι είπε (βλέπε σημείωμα του Σ.Α. στην εφη-
μερίδα «Ελευθεροτυπία», φύλλο τής 9-10-1999, σελ. 31) ότι η Λογο-
τεχνία «είναι μια μεγαλόψυχη κοιλιά, που δεν αρνείται τη φιλοξενία σε
κανέναν, δεν ζητάει χάρη από κανέναν και κρύβει μέσα την όλη την Ι-
στορία της ανθρωπότητας. Είναι ο μεγάλος εχθρός της αυταρχικής σ-
κέψης. Το να μιλάς για τη λογοτεχνία είναι τρόπος να υπερασπίζεσαι
πολιτισμική μας ταυτότητα».

Άλλωστε ο ποιητής Μαν. Αναγνωστάκης στιχούργησε πριν αι-
νιχτήσει («Η Συνέχεια 2»): «Το άψογο πρόσωπο της Ιστορίας θολώνει (...)
τόσα χρόνια να γίνουν αριθμοί; Και τόσα γεγονότα απλά βιβλία...».

Και, βέβαια, είναι πολύ κοντά η Δημοσιογραφία και η Λογο-
τεχνία (βλέπε την εισήγηση του Γιώργου Σταματόπουλου στο 8ο Πανε-
λλήνιο Δημοσιογραφικό Συνέδριο της Σαμοθράκης, 1-4 Ιουλίου 1999,
συνοψισμένη στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», φύλλο τής 28-8-1999,
σελ. 61, με υπότιτλον: «Δρόμοι παράλληλοι», όπως και το κείμενο
Μιχ. Μητσού, στην εφημερίδα «Τα Νέα», φύλλο τής 9-10.10.1999,
σελ. 76, όπου, με τίτλον «Ρεπόρτερ και Λογοτέχνες», μεταφέρει τη
συζήτηση του Τομ Γουλφ, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο συγγραφέας προ-
σπαράζει γλώσσες και ανθρώπους, μ' άλλα λόγια να είναι πρώτα
«Ρεπόρτερ και έπειτα λογοτέχνης...».

Ας μην ξεχνάμε και την κρίση του Γουίλιαμ Μπάροουζ, γρά-
στης για τον Τζακ Κέρουακ: «Οι συγγραφείς είναι, κατά έναν τρόπο,
μαρτυράς, πολύ ισχυροί. Αυτοί γράφουν το σενάριο για το φιλμ της
πραγματικότητας».

Και τούτο άσχετα ότι και οι δύο ήσαν (ως πρωταγωνιστές της
ιστορίας) βόητης κινήσεως των «μπίτνικ») παραδοξολόγοι, ιδιότυποι και
ακατάλληλοι, αλλά όμως, κοντά στα άλλα, και πνευματικοί άνθρωποι.
Τους χαρακτήριζα δε «σαλούς του πνεύματος», ευελπιστώντας
να δικαιώσω τούτους και κυρίως το πνεύμα...

— Άλλωστε: «Η Ιστορία του ανθρώπου είναι η μακρά δια-
δρομή των συνωνύμων μιας και της αυτής λέξεως. Είναι καθήκον να αντι-
σταθίσουν (όπως κάμνει ο Γιώργος Βέλτσος, επισημαίνοντας, ότι «Γράφουμε
να διαφύγουμε από την αλήθεια» αντιγράφοντας τα πιο επάνω
από τους René Char και Foucault, σε κείμενό του στην εφημερίδα
«Τα Νέα», 5-12-1998, σελ. 28, στο «Πανόραμα», σελ. 6).

— Σε κάθε περίπτωση, ίσως να είχε δίκαιο ο Φίλιπ Ντικ, όταν δογματίζε ότι «πραγματικότητα είναι αυτό το οποίο δεν εξαφανίζεται, όταν σταματάς να το πιστεύεις», χωρίς να θέλω να διερευνήσω τη σχέση (ή και την ταύτιση άραγε;) της πραγματικότητας και της Ιστορίας, της αληθινής, της «αντικειμενικής», βέβαια...

— Και ας μην ξεχνάμε ποτέ τους περιεκτικούς χαρακτηρισμούς του Κικέρωνα: «Η ιστορία είναι ο μάρτυρας των εποχών, η λαμπάδα της αλήθειας, η ζωή της μνήμης, ο δάσκαλος της ζωής, ο αγγελιοφόρος της αρχαιότητας».

— Έχει δε δίκαιο ο ζωγράφος κ.λ.π. Νίκος Κεσσανλής όταν αποφαίνεται ότι: «Δεν μπορείς να χαλινάγωγησης τις αναμνήσεις, ούτε να εμποδίσεις το μυαλό, όταν αφηνιάζει η φαντασία κι έρχονται στη μνήμη τοπία, θάλασσες, χώρες που έπαιξαν κάποτε ρόλο στη ζωή» (βλέπε «Τα Νέα», 5-4-1999, σελ. 31, «Πανόραμα» σελ. 3), ευτυχώς θα συμπληρώνα. Βέβαια, υπάρχει, πάντοτε, η περίπτωση ο λογοτέχνης να γράφει για τον εαυτό του, αλλά, τοποθετώντάς τον σε συγκεκριμένον τόπον, περιβάλλον, σε κάποια χρονική στιγμή, δίδει ασφαλώς και τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος χώρου και του κοινωνικού κ.τ.λ. Ιστού, ώστε να δικαιολογείται ο Γιάννης Ρίτσος όταν στιχουργεί: «Μιλώντας για τον εαυτό μου, και για σας μίλησα. Μιλώντας αποκλειστικά για σας, δεν θα μιλούσα για κανέναν».

Και οι λογοτέχνες που... ιστοριοφέρουν καταγράφουν, από άλλο μετερίζι, την αλήθεια, όπως την αντιλήφθηκαν, την έζησαν, υπήρξε ή υπάρχει μια και, κατά τον Νίκο, «αλήθεια είναι ό,τι υπάρχει», ο δε σπινθηροβόλος Μαρκ Τουαίν προσθέτει: «Η αλήθεια είναι ό,τι πολυτιμότερο έχουμε. Ας κάνουμε όση οικονομία μπορούμε», αρκεί, προσθέτω, η σιωπή να μην είναι σε βάρος της Ιστορίας. Ευτυχώς που η «η Τέχνη είναι μακρά, μεγάλη», ενώ «η ζωή είναι μικρή»...

— Μα θα πείτε ότι στη Λογοτεχνία επικρατεί, σχεδόν τελείως, το προσωπικό στοιχείο, το ατομικό καλειδοσκόπιο. Τούτο είναι αναπόφευκτο, όπως είδαμε, κατά την άποψη («ποιητική αδεία», έστω) που υποστήριξε ο ποιητής. Ας σκεφθούμε, εξάλλου, ότι και η «Μυθολογία είναι η Ιστορία του χθες», κατά τον Πλάτωνα.

Μακάρι, λοιπόν, να υπήρχε η δυνατότητα να εξαρθεί ο λογοτέχνης στο ύψος που πρέπει (όπως χρειάζεται, απαραίτητα, να συμβαίνει με τον ιστορικό), ώστε να επέλθει «Η ήττα της ιδιωτικότητας», για να θυμηθούμε και τον πανεπιστημιακόν κριτικόν και συγγραφέα Μάλκομ Μπράντμπερι (βλέπε το βιβλίο του «Ο Άνθρωπος-Ιστορία») γιατί, όπως πάντα, «στην Ιστορία φυσάει διαβोλεμένος αέρας», καθώς στιχούργησε ο Τάκης Σινόπουλος («Νύχτες»), και αργά ή και γρήγορα μένει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γυμνός ο παραχαράκτης της, από οποιαδήποτε σκοπιμότητα κινούμενος και ωθούμενος. Και ο άνθρωπος, γενικά, περισσότερο δε ο συγγραφέας πρέπει (κατά τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο) να είναι «όχι μόνο γνώστης της ζωής», αλλά και «υπεύθυνος για τη δική του ζωή» και πολύ περισσότερο για την απεικόνιση της ζωής γενικότερα, της αλήθειας, της πραγματικότητας, προσθέτω. Και τούτο γιατί η ζωή των ανθρώπων, η Ιστορία, αξίζει πολλά, πάμπολλα, αφού ακόμη και «μια ζωή, λένε, δεν αξίζει τίποτε, μα τίποτε δεν αξίζει όσο η ζωή ενός ανθρώπου», όπως αποφάνθηκε έξυπνα ο Αντρέ Μαλρώ...

— Θα κλείσω με τον απολογητικόν λόγο του μεγάλου σκηνοθέτη Ίγκμαρ Μπέργκμαν, ο οποίος σε συνέντευξή του ομολόγησε (βλέπε «Το Βήμα», φύλλο 8-9-1999, σελ. Α8/8) ότι γοητευόταν, ως νέος, από τον Χίτλερ, διότι αγνοούν οι νέοι την Ιστορία: «Ο λόγος είναι ότι, στα σχολεία, η διδασκαλία της Ιστορίας έχει περάσει στο περιθώριο».

Να λοιπόν, γιατί είναι χρήσιμη, χρησιμότερη τώρα, η «λογοτεχνίζουσα» (όπως τη χαρακτηρίζω) Ιστορία, που είναι περισσότερο προσιτή, προσπελάσιμη και «διαβαστερή»...

Χρειάζεται, λοιπόν, να υποστηρίζεται η τάση όσων θέλουν να δημοσιεύσουν τις αναμνήσεις τους, τα απομνημονεύματά τους, τις προφορικές παραδόσεις που κουβαλούν στη μνήμη τους, να εκφράζονται, να μη σιωπούν με σαφή κίνδυνο να πάρουν μαζί τους, «ανεπιστρεπті» στο μνήμα τους, και να συν-ταφούν όλα τα αξιόλογα εκείνα που κατέχουν. Καταγράφοντας και δημοσιεύοντάς τα, κοντά στα άλλα αποδεικνύουν ότι υπήρξαν ενεργοί πολίτες και όχι άχρηστοι (κατά τον Περικλή-Θουκυδίδη). Διαφωτίζοντας γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις βοηθούν στην ανεύρεση της αλήθειας, γίνονται μεταδότες-αναμεταδότες της πραγματικής φοράς και υφής των διαδραματισθέντων, δεν ανταλλάσσουν όλα τούτα με την ησυχία τους και την προσωπική βόλεψή τους. Είχε δίκιο ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ όταν έλεγε ότι: «Η γενιά μας θα πρέπει να απολογηθεί όχι τόσο για τις κακές πράξεις των μοχθηρών ανθρώπων, όσο για την αποτρόπαιη σιωπή των καλών ανθρώπων». Και αφού «τα γραπτά μένουν, ενώ τα λόγια πετούν», είναι προφανέστατη η σπουδαιότητα της συμβολής των ανθρώπων εκείνων που δεν περιορίζουν τον αντιρρητικόν λόγο τους μονάχα σε παροδικής αξίας διαμαρτυρίες, αλλά εκφράζουν τις απόψεις τους, τις γνώσεις τους ρητά-δημοσίως, με δημοσιεύματα (στον Τύπον ή και, το σπουδαιότερο, σε βιβλία), καθόσο υπάρχει η περίπτωση να είναι έτσι μόνιμη ή, έστω, μονιμότερη η επιρροή τους στους άλλους, στους συγχρόνους τους, ίσως δε και στις επερχόμενες γενεές...

3. Η περίπτωση του Γιάννη Αλεξ. Αλεξιάδη

Νομίζω ότι είναι πλέον έτοιμο το υπόβαθρο, το έδαφος, για να ασχοληθούμε πια με μια, συγκεκριμένη, περίπτωση ενός ιστοριογράφου-το λογοτέχνη της ελληνικής Επαρχίας, ως αντιπροσωπευτικής της προαναφερθείσας κατηγορίας των (ερασιτεχνών, κυρίως ή συνήθως) συγγραφέων, ώστε να υλοποιηθούν οι γενικότερες σκέψεις και απόψεις και να εντοπισθούν στο πρόσωπο-έργο του ανθρώπου, ο οποίος αποτέλεσε την αφορμή μου για να συγκεντρωθούν, να καταγραφούν και να δημοσιοποιηθούν όλα τα προηγούμενα.

Α'. Ο Ιωάννης-Γιάννης Αλεξιάδης του Αλεξάνδρου και της Χρυσής γεννήθηκε στη Βιζύη της Ανατολικής Θράκης, την 25 Μαρτίου του 1908, όπου και μαθήτευσε. Λόγω των γνωστών πολεμικών γεγονότων και της έκρυθμης καταστάσεως εγκατέλειψε, με την οικογένειά του, την πατρώα γη και εγκαταστάθηκε τελικά στη Βέροια, το 1923, σε ηλικία 15 ετών. Μετά την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο αυτής της πόλεως και αφού από νωρίς δημοσιογράφησε σε εφημερίδες της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και της Βέροιας βέβαια («Κρόταλος», το 1924, μαθητής, «Αστήρ Βέροιας», 1925, μαθητής ακόμα, «Βέροια», παλιά και νεά, «Ο Φρουρός της Ημαθίας» και τελευταία «Λαός»), διορίστηκε ως δημόσιος υπάλληλος. Μάλιστα, τόλμησε, σε ηλικία 24 ετών, να εκδώσει και δική του εφημερίδα για τρεις μήνες με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Ψύλλος», αλλά ο διορισμός τους στο Ελληνικό Δημόσιο τον προσγέλωσε στη βιοπάλη...

Όμως, ο Ιωάννης-Γιάννης (χρησιμοποιούσε και τις δυο γραφές, τη δεύτερη στα τελευταία έτη) δεν ξέχασε τη δημοσιογραφία, τη μεγάλη ερωμένη του. Και τούτο διότι ήθελε να προσφέρει τον οβολόν του στην προσπάθεια του σωστού πολίτη, μια και είχε αποδεχθεί την αυτονόητη αλλά παραμελούμενη υποχρέωση των Ελλήνων και των Ελληνίδων να μην περιορίζονται σε άκοπες, ακίνδυνες και ανέξοδες κατακρίσεις μέσα στο στόμα τους, στα πεζοδρόμια και στα καφενεία, μα να έχουν την τόλμη και την υπευθυνότητα και να τις δημοσιεύουν, με όσα συνεπάγεται αυτό...

Έτσι, έγραψε εκατοντάδες κείμενα (ίσως δε και... χιλιάδα!), συχνά με ψευδώνυμο (όπως «Άδολος» κ.τ.λ.), είτε διότι συνέχισε να υπηρετεί (στο Υπουργείο της Γεωργίας στην αρχή ή στο Εθνικής Αμύνης ύστερα) ή από σεμνότητα, για να μην εκληφθεί ότι επιδίωκε τη δημοσιότητα και δημοσιογραφικές-πνευματικές δάφνες. Πράγματι, χρειάστηκε να γίνει 76 ετών, να τον «πιέσω» πολύ και επί πολύ χρόνον (ήμασταν δε και συγκάτοικοι τότε και δεν μπορούσε να με... ξεφύγει), ώστε να αποφασίσει επιτέλους να επιλέξει κάποια από τα κείμενά του, αφού

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

υπερπηδήθηκαν οι αναστολές του, μια και προθυμοποιήθηκα να το προλογίσω και να διορθώσω τα τυπογραφικά δοκίμια.

Το πρώτο βιβλίο του έχει τον τίτλο «Βεροιώτικες αράδες» (Βέροια, 1984).

Αυτό ήταν, ύστερα (σαν «καλοέμαθε η γριά στα σύκα», με συγχωρείτε δε για τη χρησιμοποίηση της ασεβούς αλλά «κουτί» λαϊκής εκφράσεως) ακολούθησαν άλλα εννιά (9) βιβλία!

Να οι τίτλοι τους, ο τόπος και ο χρόνος εκδόσεώς τους:

«Βεροιώτικα-Θρακιώτικα» (Θεσσαλονίκη, 1985)

«Συννεφιασμένη Βέροια» (Βέροια, 1986)

«Αύρες-Λαύρες» (Βέροια, 1985)

«Χαριτωμένο» (Βέροια, 1988)

Κατόπιν, πέρασαν λίγα χρόνια ανάπαυλας, για να ξαναέλθει η όρεξή του, οπότε δε είδαν το φως της δημοσιότητας και τα εξής βιβλία:

«Κάτω από τη δάφνη» (Βέροια, 1995)

«Χαριτωμένο, δύο» (Βέροια, 1995)

«Στίγμα» (Βέροια, 1996)

«Φουντώνει η δάφνη» (Βέροια, 1997) και

«Δεκάτη γραφή» (Βέροια, 1998)

Στα βιβλία τούτα αναδημοσιεύτηκαν τα περισσότερα, αξιολογότερα δημοσιεύματά του στον τοπικόν Τύπον ή πρωτοδημοσιεύτηκαν ανέκδοτα κείμενά του.

Στις 8 Ιουλίου του 1998 ο «μπαρμπα Γιάννης», ο «Γέρο-πλάτανος», πέθανε «σαν έτοιμος από καιρό», ήρεμα, για να θυμηθούμε και τον Αλεξανδρινόν ποιητή, «μας άφησε»...

Β'. Για τα βιβλία του Γιάννη Αλεξιάδη έχω γράψει αναλυτικά σημειώματα (βιβλιοκριτικά) ή παρουσιάσεις τους σε τοπικές εφημερίδες της Βέροιας και συνεπώς δεν θα επαναλάβω εδώ όσα εκεί κατέγραψα. Δεν υπάρχει, άλλωστε, ο πολυσέλιδος χώρος που θα απαιτούνταν σε τέτοια περίπτωση και το κείμενο τούτο, εξάλλου, έγινε ήδη μακροσκελές.

Ακόμα, έχουμε εκδώσει («τα πνευματικά παιδιά» του, με επιμέλεια του φιλόλογου και φίλου του Θωμά Γαβριηλίδη και με δωρεά του Νίκου Καραμανλίδη, των εκδόσεων «Type Press») βιβλιάριο με τίτλο «Στον Γιάννη Αλεξιάδη, έναν χρόνο μετά την ημέρα του αποχωρισμού» (Βέροια, 1999), με τη συμπλήρωση (8-7-99) του πρώτου έτους από τον θάνατό του. Σ' αυτό αναδημοσιεύτηκαν όσα κείμενα είδαν το φως της δημοσιότητας στις τοπικές εφημερίδες της Βέροιας (μεταξύ των οποίων και οι σύντομοι επικήδειοι λόγοι του Μητροπολίτη και του

Δημάρχου της Βέροιας και η αναλυτική του γράφοντος, όπως και το πετυχημένο επίγραμμα του Θωμά Γαβριηλίδη).

Επιπλέον, η «Θρακική Εστία της Βέροιας» (της οποίας ο αποθανών ήταν επίτιμος Πρόεδρος της και η κινητήρια δύναμη και των αδελφών εκδόσεών της) αφιέρωσε (τη 19-9-1999) ειδική εκδήλωση στον Γιάννη Αλεξιάδη, με ομιλητές τον Πρόεδρό της Στάθη Βασιλείου, τον πρωτοπρεσβύτερο πατέρα Παναγιώτη Χαλκιά, τον προαναφερθέντα συγγραφέα Θωμά Γαβριηλίδη, τον Γιάννη Μελετίδη, οικονομολόγο και συγγραφέα και εμένα. Αποσπάσματα των κειμένων δημοσιεύτηκαν ήδη σε ένα δισέλιδο (φύλλο της 26-9-1999) της ημερησίας μερίδας «Λαός» της Βέροιας (τελευταίο πνευματικό μετερίδιο γέροντα), είναι δε και υπό έκδοση το σχετικό βιβλιάριο από τη «Θρακική Εστία» (της Βέροιας) όπου θα συμπεριληφθούν ολόκληρες αλληλίες των προμνημονευθέντων.

Γ'. Εδώ θα κλείσω με λίγες γενικές κρίσεις και πληροφορίες για τον χαρακτήρα, τη φύση, το στυλ της γραφής του Γιάννη Αλεξιάδη, με την ελπίδα ότι θα λάβει ο αναγνώστης ή η αναγνώστριά του «Μ.Η.» αμυδράς βέβαια, ιδέα και για τον άνθρωπο, αφού (κατά τον Φλωμπέρ και τον Ελύτη) «το στυλ της γραφής είναι ο ίδιος ο άνθρωπος»:

α. Ο Γιάννης Αλ. Αλεξιάδης διέθετε (μέχρι τελευταία) εντυπωσιακή μνήμη («ελέφαντος», όπως λέγεται-γράφεται σε παρόμοιες περιπτώσεις). Αυτή χρησιμοποιούσε, σχεδόν αποτελεσματικά, και όλη την έρευνα αρχείων ή των γνώσεων των άλλων (που δεν το απέφευγε όμως), όπως έκαναν άλλοι, π.χ., ο Φρέντς Γερμανός στις ιστορικο-μυθιστορηματικές βιογραφίες του (βλ. για τον Φρ. Γερμανόν ως «ιστοριογράφον» και «ιστορικόν» όσα έγραψε ο Κ. Γεωργουσόπουλος στην εφημερίδα «Τα Νέα», φύλλο της 26-5-1999, σελ. 36 ή «Πανόραμα» σελ. 12).

Είχε δε το «δυσμενές προνόμιον» (όπως λέμε οι νομικοί), στην δυσβάστακτη προσφυγιά, να ζήσει σε μια πολύ ενδιαφέρουσα (από άποψη Ιστορίας, Κοινωνιολογίας κ.τ.λ.) μεταβατική περίοδο 20 χρόνια μετά την απελευθέρωση της Βέροιας (που συνέβηκε δέκα χρόνια πριν της Θεσσαλονίκης, δηλαδή τη 16-10-1912), οπότε συναντώνταν ακόμα η εποχή της Τουρκοκρατίας (άραγε τελείωσε τότε ή τώρα ή της τουρκοανοσοτροπίας, προσθέτω διερωτώμενος και εγώ...).

Όντας νέος, περίεργος, έξυπνος και προσεκτικός, αποτύπωνε τον βίου, στη δυνατή μνήμη του την τοπογραφία της Βέροιας. Και είχε ευεργετική σημασία, χρησιμότητα και αξία για την πόλη, διότι τσάρησε ύστερα (από 60 χρόνια και πλέον) μνημεία, δρόμους, π

ες, και μάλιστα δε φιλοξενήθηκαν τα σκίτσα τούτα, τα σχεδιαγράμματα κ.τ.λ. στα βιβλία του. Έτσι διασώθηκαν στοιχεία τους, ακόμα και εκείνων που τα εξολόθρευσε η πολυκατοικιοποίηση και της Βέροιας, δυστυχώς.

β. Ο Γιάννης Αλεξιάδης ήταν πραγματικό θησαυροφυλάκιο γνώσεων για την πόλη μας «που έφυγε». Γνώριζε και θυμόταν πάμπολλες πληροφορίες, χρησιμότες για τους ερευνητές του πρόσφατου παρελθόντος της Βέροιας.

Άρκεσε δε η «απουσία» του ενός έτους και κάτι για να το αισθανθούμε, μια και έγινε, για όλους εμάς, εξαιρετικά αισθητή ήδη, διότι κατανοήσαμε πως αποστερήθηκαμε την κιβωτό όπου διασώζονταν ακόμα πολλές μνήμες πριν από τον κατακλυσμό που κατέστρεψε τα «όσια και τα ιερά».

γ. Εκείνο το οποίο διέκρινε τα κείμενα του Γιάννη Αλεξιάδη ήταν η φιλοπατρία, η κοινωνικότητα, το ήθος, η απλότητα, η συντομία, η ειλικρίνεια, η παρρησία, η ευθύτητα, η σαφήνεια, η γλαφυρότητα, η ευθυβολία, η αμεσότητα, που φανέρωναν την ολοζώντανη ηθική και εθνική συγκρότηση-συνείδηση του συγγραφέα.

Ακόμα, η ικανότητα του συντάκτη των κειμένων να αντιλαμβάνεται (και όταν δεν την αποδεχόταν) τη νέα κατάσταση, ώστε να μην εμποδίζεται-καταπνίγεται η νέα θεώρηση των καταστάσεων, των προσώπων και των πραγμάτων από την έκδηλη νοσταλγία μιας εποχής «που παρήλθε». Αποδεχόταν τις λογικές καινοτομίες, ενώ λάτρευε τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις, σύμφωνα με την κατηγορική προσταγή του αρχαίου Έλληνα παιδαγωγού Ισοκράτη. «*Να στέργεις τα παρόντα, δηλαδή να δέχεσαι όσα υπάρχουν, αλλά να ζητείς τα καλύτερα*». Νέο μυαλό, λοιπόν, σε γεροντικό σώμα, μίγμα ιδεαλισμού-ρομαντισμού και ρεαλισμού. Έτσι, οι απόψεις του, οι γνώμες του, είχαν και φρεσκάδα, προσιτή-επιθυμητή, αναμιγμένη με την πείρα και λατρεία της παραδόσεως.

Είναι όμως καιρός να κλείσω το δημοσίευμα μου, με την αναδημοσίευση ενός τμήματος του κειμένου το οποίο έγραψα για το τελευταίο βιβλίο του, διότι περιέχει και μια δέσμευσή μου (την οποία επανέλαβα, άλλωστε, και στην εκφωνηθείσα νεκρολογία του), η οποία, ίσως καταγραφόμενη και εδώ, με «αναγκάσει» να εκπληρώσω ένα χρέος μου και προς την (ημιτελή) Ιστορία της Βέροιας, με την έκδοση του τρίτου τόμου της.

Έγραψα, λοιπόν, και τα εξής (βλέπε στην εφημερίδα «Βέροια», φύλλο 1256, της 8-11-1998, σελίδα 1 και κυρίως 6, που είναι τα τελευταία, τα οποία διάβασε και ο ίδιος με πολλήν συγκίνηση και αγαλλία-

ση, αλλά και διερωτώμενος, μήπως υπερβάλλω από αγάπη, έχοντας αμφιβολίες (!), αν τα πίστευα κιόλας, διότι ήταν ταπεινόφρων και λάτρης της αλήθειας, της ειλικρίνειας.

«... Οι δέκα τόμοι των έργων του αποτελούν σημαντική παρακαταθήκη και πολύτιμον θησαυρόν πληροφοριών "για τη Βέροια που έφυγε", δυστυχώς.

Πιστεύω ή, έστω, θέλω να ελπίζω ότι κάποτε θα υπάρξουν καταλληλότερες συνθήκες, θα αναστραφεί, κάπως, το κύμα της μονόπλευρης και αποκλειστικής πορείας του ανθρώπινου γένους προς την ύλη.

Αν λοιπόν συμβεί τούτο, θα χρειαστεί να ευρετηριάσω, να αξιοποιήσω και να χρησιμοποιήσω προσεκτικά τον όγκο των στοιχείων που περιέχουν τα δημοσιεύματά του.

Και πάντα ελπίζω ότι θα κατορθώσω (και ο ίδιος) να υπερβώ, τελικά, τις όποιες (πολλές, δυστυχώς) εξωγενείς και εσωγενείς δυσκολίες μου, ώστε να συγγράψω τελικά την ιστορία της Βέροιας, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και ύστερα.

Αν συμβεί τούτο, τότε, με μεγάλη χαρά μου, θα χρειασθεί να παραπέμψω (πολλές φορές) και στα δέκα βιβλία του Γιάννη Αλεξιάδη.

Παρακαλώ να θεωρηθεί αυτή η πρόθεσή μου ως μία δημοσιοποίηση της σταθερής πεποίθησέως μου ότι η προσφορά του είναι τόσο αξιόλογη, ώστε να δικαιολογεί (ή και να επιβάλλει) τη συνεχή αναφορά του, ιδιαίτερα σε θέματα της τοπογραφίας, της προσωπογραφίας, της κοινωνικής, της οικονομικής κ.τ.λ. ζωής, της λαογραφίας, ακόμα δε και της Ιστορίας της Βέροιας και όχι μόνο. Ακόμα και τα σχεδιαστικά σκαριφήματά του (στα εννιά, πρώτα, βιβλία του) είναι εξαιρετικώς χρήσιμα.

Αν, συνεπώς, ξαναθυμηθώ τον Ιωάννη Καποδίστρια ή και τον αρχαιότερόν του Ισοκράτη, τότε θα πρέπει να τελειώσω με μία οριστική αποτίμηση της συμβολής του μεγάλου φίλου μου, αδελφού μου, «πατέρα» μου και ... συναδέλφου μου (στη λατρεία και στη λάτρα... της τοπικής Ιστορίας). Το κύριο έργο της ζωής του είναι αυτά τα δέκα βιβλία του, που θα μείνουν ως χρήσιμοι φάροι και όταν θα έχουν αποθάνει ακόμα και όσα άτομα δεν έχουν γεννηθεί μέχρι τώρα!

Αυτή η ελπίδα, η προσμονή, είναι άλλωστε η μεγαλύτερη (ηθική) αμοιβή για τους ζώντες δημιουργούς, δηλαδή για τους συγγραφείς, για τους καλλιτέχνες, για τους ηγέτες και γενικότερα για όσους και όσες προσφέρουν στα «Κοινά», χωρίς να λειτουργούν με τη νοοτροπία των εδαφοκτητών που επιζητούν και αποβλέπουν-λαμβάνουν μονάχα την υλική ικανοποίησή τους, την «αντιπαροχή» τους (άσχετα ποιας ποιότητας, μέχρι και επικίνδυνης, είναι τούτη).

Είναι δε ευοίωνη διαπίστωση, ότι η (ηθική) ανταμοιβή, μερικές φορές, συντελείται (αποδίδεται) και όσο ζουν οι συγγραφείς κ.τ.λ., έστω και ως εξαιρετική περίπτωση, όπως συμβαίνει, ευτυχώς, με τον κ. Γιάννη Αλεξιάδη...»

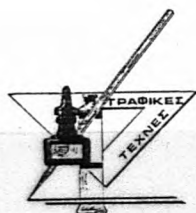
Αυτά, λοιπόν, για τον Γιάννη Αλεξιάδη, προκειμένου να τον θυμόμαστε και να τον τιμάμε, γιατί, όπως έγραψε ο Κορνήλιος Καστοριάδης («Χώροι του ανθρώπου», στις εκδόσεις Ύψιλον): «Δεν τιμάμε έναν στοχαστή με το να δοξάζουμε ή έστω να ερμηνεύουμε το έργο του, αλλά με το να συζητάμε, να το κρατάμε έτσι ζωντανό και να δείχνουμε έμπρακτα ότι περιφρονεί το χρόνο και διατηρεί την αξία του»...

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Η

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΠΟΛΥΓΡΑΦΕΙΣ * ΦΩΤΟΤΥΠΙΣ * ΦΩΤΟΑΝΤΙΓΡΑΦΑ

- ΜΗΧΑΝΕΣ ΓΡΑΦΕΙΟΥ
- ΥΛΙΚΑ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑΣ
- ΥΛΙΚΑ ΦΩΤΟΤΥΠΑΣ
- ΧΑΡΤΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΓΡΑΦΕΙΟΥ

Κώστας Δημ. Κάκαρης

Κεντρικής 26 - Τηλ. 64436

ΒΕΡΟΙΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τ
889

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας